

EUGEN IV. I JUŽNI SLAVENI

(1431 — 1447.)

Opaska uredništva: U broju 6. našega lista od lanjske godine napisao je jedan od naših cijenjenih suradnika između ostaloga i ovo: »Papinstvo je uvijek pripadalo najsjajnijim tradicijama hrvatstva.« (vidi »Život« 1930., str. 261.) Na taj se broj »Života« osvrnuo i »Povremeni« (=savremenik, kako bismo mi rekli) u »Srpskom književnom glasniku« od 1. avgusta 1930., str. 550—1., pa na gornju izreku dodao opasku: »I najsjajnijim tradicijama Habsburga protiv Hrvatstva... Ali o tome se u propagandi za organizovanje križara i na svečanostima katoličke akademske omladine — ne govori.«

Ne mislimo braniti Habsburgovce, jer je katolicizam vjera, koja nije vezana ni uz koju vladalačku porodicu. On je vezan samo s Rimom. Stoga ćemo u nekoliko monografija pokazati, kako je istinita naša teza, da je »papinstvo uvijek pripadalo najsjajnijim tradicijama« nesamo Hrvata nego i ostalih južnih Slavena. Tu istinitost dokazuje još prije svakog osvrta »povremenog« izašla radnja »Hrvatski knezovi Frankopani prema kat. Crkvi« u 4. broju našega lista od lanjske godine (»Život« 1930., str. 177—189.). A nadamo se, da će jednako i »povremeni« svoju tezu dokazati, naime da su tradicije papinstva protivuhrvatske. Ako li toga ne bude mogao učiniti, ne će nam zamjeriti, ako o tim »tradicijama« nigdje ne pišemo i ne govorimo...

NAJVEĆA nesreća za Južne Slavene i ujedno najveća pogibelj za Evropu bila je velika osmanlijska najezda, koja je skršila istočno-rimsko carstvo i prijetila zatorom kršćanskom Zapadu. »Kud tursko kopito stane, tamo više trava ne raste« stara je riječ našega svijeta, kojom je vjerno označio, kako je Osmanlija svuda nosio smrt bilo istočnoj bilo zapadnoj kulturi. Istinitost tih riječi osjećamo još i dandanas, gdje je tako jasno ostavilo svoje tragove osmanlijsko gospodstvo, i gdje se tako jasno pozna, gdje li je dulje, a gdje kraće trajalo.

Druga nesreća za Južne Slavene i za cijelu Evropu bio je raskol Istoka i Zapada te političke trzavice i nesloga među kršćanskim narodima i vladarima. Da je tkogod to dvoje kojom srećom iz Evrope uklonio, taj bi bez sumnje donio novo spasenje kulturnom kontinentu i upravio njegovu povijest posve drugim tokom. To je dvoje dobro uočio te svojski nastojao spasti Evropu i Južne Slavene osobito papa Eugen IV. To se dvoje vuče kao crvena nit kroz sve nastojanje ovoga velikog pape te pragmatički veže sijaset sitnih i efemernih događaja, koje ćemo evo promotriti, što su vezali njega i naš narod. Iako njegov plemeniti pothvat nije potpuno pošao za rukom, to je sigurno njegova velika zasluga, da nije došlo i do većih zala. Objektivna će mu povijest uvijek lojalno priznati plemenite nakane, požrtvovnost i neprocjenjive zasluge. Toliko za opću karakteristiku Eugenovu.

Opće prilike u Crkvi i njihov odjek u hrv. zemljama.

Strogi i neporočni Eugen IV. naslijedio je Martina V., muža urešena odličnim krepostima, koji je Crkvi vratio mir i jedinstvo, a za dobro naroda veoma mnogo poradio. Eugen bijaše veličanstvena pojava, što je svakome ulijevala poštovanje. Toliko željeni crkveni sabor otvorio je u Bazelu 23. srpnja 1431., ali ga već 18. prosinca raspusti, jer je krivo bio izviješten o njegovom djelovanju i stekao nepovjerenje u nj. No manjina sabora ne htjede se razići nego udari revolucionarnim putem i uz pomoć svjetskih vlasti nastavi vijećanja htijuci svojim zaključcima prevrnuti cijeli Bogom određeni ustav crkve, pa je stoga njegov rad ostao neplodan.¹

Dok je sabor bio u jedinstvu sa svojom glavom, predsjedao mu je kardinal Cesarini po svojem zamjeniku Ivanu Stojkoviću Dubrovčaninu, generalu Dominikanaca i kasnije nadbiskupu u Strassburgu, jer je sam kardinal radio u Češkoj oko rješavanja husitskog pitanja, gdje je krstaška vojska bila posve potučena.²

Stojković se i u raspravama na saboru osobito isticao.

Na koncu god. 1431. pohrli kralj Žigmund (Sigismund) s malom četom ugarsko-hrvatskih vitezova u Italiju, da se okruni carskom krunom, ali je protiv njemu bio Eugen IV., jer je kralj štitiio buntovni bazelski koncil. Napokon se nakon mnogog pregovaranja nagodi s papom. 16. ožujka izaslao je Žigmund beogradskoga zapovjednika Matka Talovca s još dva poslanika u Rim, da utvrde ugovor s papom. Ovaj ga je napokon ovjenčao carskom krunom u crkvi sv. Petra 31. svibnja 1433., sjajno ga pogostio i sklonio, da utanači s Mlećima primirje na pet godina. To je car učinio »na molbu, opomene i prijateljsko posredovanje presvetoga gospodara svojega Eugena pape«.³

Bazelski je koncil nastojao, da bi došlo do sjedinjenja istočne crkve sa zapadnom, što je tada još potrebnije bilo radi turske pogibelji. Sabor prihvati osnovu Stojkovića, da se to pokuša najprije s južnim Slavenima, s pravoslavnim i patarenima. Dubrovnik bi 'mao u tome posredovati. Dubrovčani su na to pristali i otpremili poslanike Tvrtku II., Sandalju Hraniću, Radoslavu Pavloviću i Đuri Brankoviću, neka bi poslali pouzdanike na sabor, koji raspravlja o sjedinjenju. Tvrtko se odazvao pozivu, ali se usprotive patarenske poglavice, osobito njihov djed. 5. listopada 1433. pošalje dubrovačko vijeće 2 glasnika u Bazel s porukom, da im posredovanje nije pošlo za rukom. Bosanskome kralju i velikašima bijaše to teško već radi ratova u zemlji.⁴ Nadalje su dubrovački poslanici imali posredovanjem Žigmunda i Stojkovića zamoliti koncil, da im dopusti s Turcima trgovati, kao što čine Mlećani i druge kršćanske vlasti. Molba im bude uslišana i oni dobiju 22. prosinca 1433. privilegij posredovanjem spomenutih, jer je grad opasan od nevjernika i radi njegove nepokolebive vjernosti katoličkoj crkvi.« Slobodno im je izvoziti u osmanlijske zemlje robu osim oružja i hrane; nadalje smiju graditi u onim zemljama groblja i crkve, postavljati konzule; uopće imaju ovlastice kao i

¹ Pastor, Geschichte der Päpste I., 234.—7.

² Pastor, ibid.; Klaić, Povjest Hrvata III., 118.

³ Klaić, ib. III., 119.—20.

⁴ Klaić, Povjest Bosne, 273.—4.; Rad VII., 235.—6.

druge pomorske države. Dubrovčani bjehu poradi toga presretni te 15. III. 1434. toplo zaahvaljuju kralju Žigmundu. Ovaj se međutim izmiren s papom i Mlečanima nakon krunisanja povraća u Ugarsku 20. oktobra 1434.⁵

Za njegove odsutnosti borili se među sobom Herman Celjski, ban slavonski, i Nikola Frankopan, ban hrvatski, te je u tim borbama zavladao veliki metež u zemlji. Osobito je mnogo trpjelo niže slavonsko plemstvo od pobirača poreza. Ban je sazvaio sabor Slavonije 1. V. 1432., na kojem se vijećalo, kako da se stane na put općem metežu i bezakonju, što je zavladao poslije odlaska kraljeva.⁶

Bazelski je sabor raspisao nove poreze za rat protiv Turaka i Husita. U Slavoniji se opirahu novim porezima. To je doprlo do ušiju Žigmundu u Bazelu te on zapovijedi 8. travnja 1434. napose posjednicima u župi križevačkoj, neka se pokore odredbi koncila; pače neka kupe vojsku za sabrani novac.⁷

Prilike u Bosni i na Balkanu.

Marni su Franjevci u to doba pridizali narod hrvatski u kulturnom i ćudorednom pogledu. Svjedoće nam to za ovaj odsjek vremena lijepa priznanja, što su ih dobili od papa, tako na pr. od Martina V. 10. V, 4. VII i 29. VIII 1423. Osobito to dokazuje pismo istoga pape od 23. VIII. 1418. »da je bosanska vikarija tada bujno cvala i dobrim plodovima razveseljivala gorljive pape.«⁸

Žigmund im je isposlovao u pape Martina V. i Eugena IV., te su spriječili, da bi se franjevački samostani, što su ih oni osnovali u Srijemu i Ugarskoj, odijeliti od Bosne. Iz papina pisma, kojim zabranjuje ovu za bosanske Franjevce štetnu diobu, vidimo, da je među njima vladala redovnička stega, taj najsigurniji zalog, da njihov rad urodi u narodu obilnim plodom. Rečenu je zadaću papa povjerio kardinalu Cesariniju poslaniku u ugarsko-hrvatskim zemljama. (11. III. 1431.)⁹

Kako je Martin V. bio silno zaokupljen posljedicama crkvenog raskola i reformama Crkve, to je istom Eugen IV. dospio da više misli na hrvatski narod. On se pobrine za svećenike i učitelje u Bosni, kako se vidi iz njegovog pisma od 2. XI. 1431. Zato je upravio poziv na o. Jakova de Marchija, neka pođe iz ugarsko-hrvatskih zemalja u Bosnu, da ondje pregleda stanje franjevačkog reda i popravi, što je prošlih godina zanemareno.¹⁰

Dakako da su ove sluge Evandjelja vršile u narodu mnoga djela milosrđa. Tako neki dobivaju g. 1410. ovlasticu od pape, da smiju sakupljati milostinju, kojom će se iskupljati zasužnjeni kršćani od Turaka na istoku, Rođu i drugdje.¹¹

⁵ Klaić, Povjest Hrvata III., 120.—2. ⁶ ib. III., 122.—4.

⁷ Klaić ib. III., 128.

⁸ Batinić, Djelovanje Franjevaca I., 83.—4.

⁹ Theimer, Mon. Hung. 368.; Batinić, u nav. dj. 85.—6.

¹⁰ Rački, Rad VIII. 141.; Batinić, ib. 86.

¹¹ Batinić, ib. 83.

Kad su Dubrovčani dobili primorje južno od Stona i župu Konavle, prevedu pomalo na katoličku vjeru nesjedinjene i patarene prema starom načelu, »da republika ne trpi na svom području niti pravoslavnih niti ikoje vjere osuđene od katoličke crkve«, veli njihov ljetopisac Don Rastić.¹² Republika nije žalila ni truda ni troška da to postigne, pa je postigla, da je uskoro u njoj nestalo patarena.

Jakov de Marchia dođe na poziv pape i svoga generala u Bosnu i kao pravi apostolski muž počne obnavljati stegu među svojom braćom Franjevcima. Bit će, da su se neki lakoumni potužili na njega kralju Tvrtku te se ovaj obrati tužbom protiv Jakova na papu i Žigmunda, jer da su u Bosni nezadovoljni radi njegova rada. Jakov uzmakne preko Save i razglasi Tvrtka »kao čovjeka ne kršćanina, nego poganina«. Narednih godina propovijedao je u Ugarskoj naročito u Srijemu.

Da se Tvrtko održi proti Turcima i njihovom štíćeniku Radivoju, tražio je uporišta u ugarsko-hrvatskoga kralja i dopustio, da se u Bosni slobodno naviješta katolička vjera. Radivoj se naime složio s Turcima i zajedno s Đorđem Brankovićem kupio od njih Bosnu. Kralj pak Tvrtko morao se zakloniti u Ugarsku, i tu ostao 3 godine. Njegova je zemlja bila pozorištem žestokih ratova, u kojima se zatirala bosanska vlastela pomagana divljim turskim četama.¹³ Kako su Turci u to vrijeme haraćili u nesretnoj Bosni, vidimo iz pisma Eugena IV. od 7. prosinca 1437., gdje kaže, da su »preokrutni Turci zadnje 2 godine porušili 16 franjevačkih kuća i crkvi;«¹⁴ zato im papa dopušta, da smiju primiti 7 kuća u Ugarskoj. 13. siječnja iste godine naređuje Eugen IV. biskupu senjskome Ivanu, da naviješta krstaški rat ili sam ili pomoću drugih, kadgod Žigmund ili koji velikaš udari na Turke, jer mu je kralj više puta javljao, da Turci i drugi nevjernici često navaljuju na njegovo kraljevstvo, ljude odvođe u ropstvo, a dobra im otimlju. Papa daje križarima velike oproste. Nalaže, da se ne smiju od njih tražiti kamate za posuđeni novac. Židovi se imaju prisiliti, da vrate, ako bi kamate uzimali; a dok toga ne učine, ne smiju ni s kim trgovati.¹⁵ Nadalje učini istog biskupa 30. III. 1438. apostolskim legatom u češkim i ugarsko-hrvatskim zemljama sa svim ovlasticama, da uređuje, što će biti na dobro katoličke vjere i Crkve te mir njihovih naroda.¹⁶

Kralj Žigmund je tada zadnji put u svojem burnom životu spremio veliku vojnu naroda od Čeha, Ugra, Hrvata i drugih proti Turcima, koji su okrutno harali u južnim krajevima njegove države. 12. I. 1437. piše on iz Praga Jakovu de Marchia zovući ga, da se sa 6 ili 8 braće redovnika pridruži toj vojsci, koju će kralj osobno voditi, da vojnike tješe i bodre riječju Božjom i drugim

¹² Rački, Rad VIII., 140.

¹³ Klaić, Povj. Bosne 274.—5.

¹⁴ Theiner, Mon. Slav. merid. br. 538.

¹⁵ Theiner, Mon. Hung. br. 371.

¹⁶ ib. br. 372.

duhovnim sredstvima.¹⁷ Ova je vojska provalila duboko u Srbiju, spalila turske lađe i grad Kruševac, a na povratku slavno potukla vidinskog zapovjednika Alibega.¹⁸

Hrvatski ban, junački Matko Talovac vojuje 1434. za kralja Tvrtka u Bosni te je po svoj prilici pomogao oteti Turcima Hodi-djed. Druge godine vratio se sam Tvrtko u razrovano kraljevstvo. Iste godine pozovu patareni, na čelu im Stj. Vukčić i Radoslav Pavlović Turke te njih 1500 opustoše zemlju Vukčićevih protivnika na Humu.¹⁹ Godine 1436. zauzeše Turci ponovno Vrhbosnu, koja im postade odsada glavnom tvrdom, odakle su gospodarili Bosnom i njezinim nesložnim velikašima. Još u stolnom Biogradu izdade Tvrtko Franjevcima povelju, kojom prima njih i njihove samostane pod svoju zaštitu dajući im slobodu širiti katoličku vjeru po Bosni.²⁰ Povrativ se u Bosnu ne preosta mu ino nego da se pokloni Muratu II. i da mu plaća godišnji danak od 25.000 dukata. To je bilo g. 1437.-8.²¹ Iz Bosne šalje Tvrtko inkvizitoru Jakovu I. IV. 1433. »predragom svom prijatelju« laskavo pismo. Veli mu, kako mu je silno teško, što ga on »sveti otac« razglašuje po kršćanstvu kao poganina. Moli ga, neka se vrati u Bosnu. Tvrtko će pače, ako bude trebalo, priznati svoju krivnju, i pomagati ga u širenju katoličke vjere. Aka ga ne poslušna, kralj će opremiti poslanike svetoj stolici, koja će ga očistiti od rečenih osvada.²²

Eugen IV. pomaže Hrvate i Srbe u njihovoj gigantskoj borbi protiv nekrsta.

Hrvatsko-ugarski kralj Zigmund, za čije je 50 godišnje vladavine toliko bura prohujalo preko našega naroda, umre 9. prosinca 1437. Hrvati i Ugri izaberu 18. istog mjeseca Alberta Austrijskoga svojim kraljem. On nije vladao hrvatsko-ugarskim zemljama ni pune 2 godine. U to je sultan čuo, kako kršćani spremaju osobito nastojanjem Eugena IV. veliku saveznu vojsku proti njemu.

Bizantski car boravio je tada u Firenci na crkvenom saboru, gdje se istočna crkva uz goleme žrtve sa strane pape sjedinila s katoličkom. Taj se preradosni čin zbio 5. kolovoza 1439. Grci su najviše tražili pomoć proti Turcima. Rasprave su trajale preko jedne godine. I premda je unija radi mržnje Grka na Latine ostala više manje na papiru, ipak se postiglo, što su dugo vremena držali nemogućim... A od bazelskoga dijela sabora progonjeni papa bio je onaj, koga ide zasluga za to veliko djelo. Papa je oglasio cijelom kršć. svijetu radosni događaj i naredio posvuda javnu molitvu i ophode u zahvalu za to, i da bi Bog djelo crkvenog jedinstva dovršio. Opet je svečano priznao Istok i Zapad:

¹⁷ Fermedžin, Acta Bosnae br. 371.

¹⁸ Klaić, ib. III., 138.

²¹ Klaić, Pov. Bosne 276.—7.

¹⁹ Klaić, Povjest Hrvata III., 139.—40.

²⁰ Fermedžin, ib. br. 736.

²² Fermedžin, u nav. dj. br. 711.

Papa je glava cijele Crkve, a vlast ima ne od vjernika nego od Krista. On je nesamo otac nego i učitelj svih kršćana, koga moraju svi slušati.²³

Kada se sultan Murat uvjerio, da je srpski despot pristao uz Zapad protiv njega, podiže g. 1438. golemu vojsku od 150.000 ljudi i 150 brodova, obori se na Srbiju i Ugarsku harajući i plijeneći jednu zemlju. Napokon se vrati sa 70.000 kršćanskog roblja. No glavnu je vojnu poveo g. 1439., kadno provali u nesretnu Srbiju s 200.000 vojnika i s brodovljem. Stane podsjedati Smederevo i zauzme ga 27. kolovoza.²⁴ Car Albert je međutim skupio vojsku, ne bi li oslobodio Smederevo, ali kad su ug.-hrvat. staleži čuli, da je grad pao, veći se dio vojske razbježe, pa tako kralj nije mogao ništa veće postići. On se pače na povratku razboli i umre 27. listopada 1439. Bio je više »muž djela, nego riječi,« piše o njem Pije II. (Eneas Silvije).²⁵ Nakon Albertove smrti jedan dio ug.-hrvat. velikaša izaberu kraljem Vladislava poljskog, a drugi pristadoše uz Jelisavetu, udovicu Albertovu. Vladislav bude okrunjen u Stolnom Biogradu 15. srpnja 1440. I ove godine udario je sultan s golemom vojskom na Srbiju, da osvoji zadnje ostatke njezine, Mačvu i Beograd, koji su pripadali ug.-hrvatskom kraljevstvu. Gradom je zapovijedao kapetan Ivan Talovac, upravitelj golemih crkvenih imanja priorata vranskoga u Hrvatskoj. Bio je on hrabar junak i vješt vojvoda, te je već više godina odbijao turske navale na Beograd i Mačvu. Na koncu travnja opkolio je Murat grad s kopna a s preko 100 lađa sa Save i Dunava. Udarao je na njega kroz više mjeseci bijući ga iz mnogih topova. Ujedinio se Turci zalijetahu po Ugarskoj te istočnoj Slavoniji, da robe i plijene. Kroz punih 7 mjeseci junački su odbijali kršćani sve juriše na grad. Sultan izgubi napokon svu nadu, da će ga osvojiti, i vrati se kući izgubivši pod gradom oko 17.000 ljudi.²⁶

Ugarsku i Hrvatsku razdirao je već dvije godine građanski rat, što su ga vodile stranke Vladislava i Jelisavete. Napokon je mnogima dodijao te stadoše nastojati, da se stranke pomire, a kralj da povede pomoću Hrvata, Ugra i Poljaka krstašku vojnu na Turke, jer je česte njihove navale teškom mukom odbijao slavni Ivan Hunjadi. Sultan je pokorio do godine 1440. cijelu Srbiju osim Beograda k tome i bosanske tvrđave Zvornik i Srebrenicu. Tvrtko II. otpremi sjajno poslanstvo u Budim kralju Vladislavu g. 1440. nudeći mu savez i pomoć proti nezasitnome neprijatelju. Tako sklopi s kraljem ugovor za obranu od Turaka. Tako se Tvrtko odmetnuo od sultana. To ga radi Turci su ga tako pritisnuli, da je Tvrtko ponudio Mlečanima svoju državu, ako mu ne mogu uspješno pomoći, da se spase od ljutih dušmana.

²³ Pastor, Geschichte der Päpste I. 255.—6.

²⁴ Klaić, Povjest Hrvata III., 154.—8. ²⁵ ibid. 158.—61.

²⁶ Klaić, ib. III., 174.—6.

Već je bio tako nesiguran, te je gotovo sav novac i dragocjenosti pohranio u tuđini, osobito u Dubrovniku. Ne prestaje vapiti Mlecima za pomoć ali ovi mu prevejani trgovčici s laskavim i praznim riječma odbiju gotovo sve molbe.²⁷

Međutim papa radi neumorno za obranu kršćana od njihovih tlačitelja. U dirljivim pismima riše on zapadnim knezovima bijedu kršćana na istoku i podjeljuje im razne ovlastice, ako se dignu, da spase potlačene narode.

Malo je koji papa toliko učinio za istok, koliko Eugen IV. premda se naskoro pokazalo, kako je većina Grka neprijateljska uniji, koju je on golemim trudom i žrtvama postigao... Nastojao je i dalje s divnom ustrajnošću, da zaustavi napredovanje Turaka u Evropi i da osigura opstanak bizantskoga carstva.²⁸ Turci su g. 1441. u proljeće iznova opustošili donju Ugarsku i dio Slavonije. Nasreću ih više puta slavno pobijedio i suzbio Ivan Hunjadi, osobito 1442. g. 25. III. i 6. IX. pod erdeljskim Karpatima. Radi toga slava mu se pronijela cijelim kršćanstvom.

Na početku g. 1443. upravi zato Eugen novi poziv na sve kršćane te pokazujući na svoje siromaštvo pozove sve nadbiskupe, biskupe i opate, neka dadu desetinu od svih crkvenih i samostanskih imanja za rat proti Turcima. On će, veli, sam dati petinu od svih dobara apostolske komore za opremu potrebne vojske i mornarice. U Ugarsku i Hrvatsku odašalje vrsnog kardinala Cesarinija neustrašiva u pogiblima, puna žarke ljubavi prema kršćanskim narodima, koji je imao da svim silama poradi oko mira među Vladislavom i kraljicom Jelisavetom,²⁹ a ujedno da pokrene veliku vojnu proti Turcima i drugim nevjernicima na obranu kršćanstva, jer je piše, prošle godine u ponovnim bojama skršena velika turska premoć U Grčku i prekomorske strane uputi kardinala Franciska, da bi sabrao mornaricu za isti naum.³⁰ Cesarini piše 28. lipnja g. 1443. caru Fridriku III. »Danju i noću ne mislim ni o čem drugome osim o miru i o ratu na Turke.« Osim pape i njegova legata vapili su za ratom Dubrovnik, Tvrtko II., a najviše srpski despot Đorđe. Dubrovčani javljahu, kako se Turci spremaju osobito na Ugarsku.³¹ Eugen je vruće želio, da oslobodi Grke od nesnosnog turskog jarma, pošto se sjediniše s katoličkom Crkvom, e bi osjetili plodove toga jedinstva. Veseli se, što je kršćanska vojska djelovanjem njegova legata već oslobodila mnoge krajeve od Turaka; nada se, da će doskora izbaviti cijelu Evropu. Tako veli on u novom listu na istog Cesarinija 12. II. 1443.³²

Biskupa Kristofa od Kortone pošalje papa u Vlašku i Albaniju i susjedne jugoslavenske zemlje, da složi tamošnje knezove

²⁷ Klaić, Povj. Bosne 277.—80.

²⁸ Pastor, u nav. dj. I., 261.

²⁹ *ibid.* I., 262.

³⁰ Theiner, Mon. Slav. merid. br. 547.

³¹ Klaić, Povjest Hrvata III., 187.

³² Theiner, Mon. Slav. merid. br. 549.

proti zajedničkom neprijatelju. Sam je počeo velikim troškom da u Mlecima oprema brodolje. Cesarini je brzo vatrenom besjedom postigao, da je u Ugarskoj i Hrvatskoj prestao nemili građanski rat, sklopljen mir, te da su ugovorili veliki rat na Turke. Nažalost većina kršćanskih vladara ostane gluha na sve papine opomene. Samo Poljska i Vlaška pošalju u sveti rat nešto vojske s potrebnim novcem za pola godine. Više se odazvaše niži slojevi naroda. Mnogi od njih pohrle u pomoć Hrvatima i Ugrima. A Eugen je poslao znatnu novčanu pomoć za rat. Ljeti 1443. krene krstaška vojna pod Ladislavom, Hunjadijem, Cezarinijem i Brankovićem. S početka je bez otpora prodirala Srbijom, a 3. XI. izvojevala je sjajnu pobjedu nad Turcima kod Niša, zatim prodre sve do Sofije i Zlatice. Tu im se s uspjehom opriješe Turci; k tome bijaše ljuta zima, a i živeža im je ponestalo. Stoga se počеше krstaši vraćati. Turci se dadnu za njima u potjeru. Kršćani ih ponovno strahovito razbiju kod Kumovice 5. siječnja 1444. U isto vrijeme dignu ustanak junački Albanezi pod Jurom Kastriotićem; osim toga papa, Mleci, burgundski vojvoda bijahu spremni dići ratnu flotu protiv Turaka.³³

Sve to ponuka sultana Murata, te ponudi kršćanima mir, koji su Ugri prihvatili u Segedinu ljeti 1444. na 10 godina, premda se tomu protivio legat Cezarini. Dunav osta granicom između Turaka, Ugra i Hrvata.³⁴ Mir bijaše velika politička pogreška s kršćanske strane.

Još prije sabrale su kršćanske vlasti ponajviše zaslugom pape ratnu flotu i poslale je u grčke vode protiv nekrsta. Njoj bijaše na čelu papin legat Francesco Kondulmaro. Čim su turski poslanici ostavili Segedin, prispjeli su glasnici od kršćanske mornarice s porukom, da kopnena vojska nastavi rat; »jer se sultan — govorahu — nalazi u Aziji; kršćani će mu spriječiti, da se ne povrati u Evropu. Sada lako mogu baciti Turke iz Evrope; neka se kralj sjeti obećanja, što ga je zadao kršćanskim vladarima.³⁵

»Uistinu su nesamo Cezarini nego i Eugen IV. i gotovo svi susjedni kršćanski narodi držali, da je došao zgodan čas, kada se mogu Turci napokon posve izbaciti iz Evrope te su se protivili miru« veli Palacky.³⁶

Sklonjeni dokazivanjem legata prekinu Ugri primirje, ali na svoju nesreću. Drugi kršćanski knezovi ostaviše ih na cjedilu. Od Hrvata pridruži se kralju Franjo Talovac, brat i drug u banstvu Matka. Kralj Vladislav, kardinal Cezarini i Hunjadi krenuše niz Dunav s kojih 30.000 vojnika i stignu do Varne na Crnom moru.

³³ Jireček, *Geschichte der Serben* II., s. 185.

³⁴ Pastor, u nav. dj. I., 262—3.; Klaić, *Povjest Hrvata* III., 190.—3.

³⁵ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reichs* I., 658.—71.; Pastor u nav. dj. I., 263.

³⁶ Palacky, *Geschichte von Böhmen* IV. 1, 126.

Kad su Turcima dopali glasi, što su Ugri učinili, prebace čete preko Helesponta i s velikom brzinom dojure ususret kraljevoj vojsci. Kralj pade kod Varne usred žestoka boja, na što se njegova vojska smete te udari u bijeg. Kardinal Julijan zaglavi na bijegu. Ovim porazom zapečaćena je sudbina kršćanskih naroda na Balkanu za više stoljeća. Oni su redom padali pod kopitom okrutnih osvajača.

Eugen IV. nije prestao uza sve velike poteškoće, što ih je morao svladavati, da se poput oca brine za potrebe Hrvata i ostalih južnih Slavena. G. 1439. šalje u Hrvatsku i Bosnu biskupa hvarakoga Tomu, koji se odlikovao na florentinskom saboru, da se pobrine za uređenje teških prilika, što ih ondje proživljava katolička crkva. Imao je »kao glasnik istine i mira« uložiti sve sile za dobro patničkog naroda i vjere te za spasenje duša. Pa da mu ugled bude veći, dobio je vlast da podijeli viteški red trojici ljudi, čast, koju su obično kraljevi i visoki vladari podjeljivali.³⁷

Opću nevolju našeg naroda osvjetljuje molba, što ju podastriješe papi kardinal Dionizije sa dva Franjevca. Mole ga, da im dopusti podići 10 samostana u ugarsko-hrvatskim i susjednim zemljama za bosanske franjevce, jer su im Turci i drugi nevjernici porušili i spalili više kuća; ili su bili prisiljeni, da ih ostave. Sv. Otac udovolji njihovoj želji 9. V. 1440.³⁸

Golema djelatnost bosanskih Franjevaca odsijeva iz lista istoga pape od 23. siječnja 1444., kojim je imenovao bosanskoga vikara Fabijana de Bachija i njegove nasljednike inkvizitorima u hrvatskim i svim južnoslavenskim zemljama i Ugarskoj, jer je to bilo radno područje rečenih redovnika.³⁹ 1. srpnja 1442. otpute se na zapovijed Eugena IV. Dionizije Iločanin s četom drugih Franjevaca u Moldavsku i ruske zemlje (Skitiju) u pomoć tamošnjim kršćanima i da bi poradili za obraćenje nevjernika. To nije jedini slučaj velikog povjerenja oca kršćanstva u revne sluge Božje, što su stjecali lovorike u mučnoj borbi na našim poljanama.⁴⁰

16. II. 1444. preporuča Eugen IV. bosanskog vikara i njegovu subraću kraljevima i odličnicima u Vlaškoj, Bugarskoj, Srbiji i drugim zemljama, da bi im bili na pomoć u njihovoj službi. A Franjevcima naloži, da razglašuju radostan događaj, kako su se Grci, Jakobiti, Armenci i drugi istočni kršćani sjedinili s kat. crkvom, a Grčka da je gotovo oslobođena od Turaka.⁴¹

³⁷ Zinkeisen, u nav. dj. I., 685.—6.; Pastor, u nav. dj. I., 263.—4.

³⁸ Katona, Historia critica XII., 903.; Fermedžin, Acta Bosnae br. 794.

³⁹ Theiner, Mon. Hung. 376.; Fermedžin, Acta Bosnae br. 794.

⁴⁰ Theiner, Mon. Hung. br. 378.; Fermedžin, u nav. dj. br. 821.

⁴¹ Fermedžin, u nav. dj. br. 803, 795. U lipnju god. 1439. izaslao je splitskoga nadbiskupa Bartolomeja kao legata a latere francuskom i engleskom kralju, da bi ih odvratio, te ne bi pomagali bazelskog koncila, koji se pobunio proti svojoj vrhovnoj glavi. (Mon. Slav. merid. br. 542.)

Isti papa 1440. povjeri Jakovu, dubrovačkom nadbiskupu, važnu zadaću da u donjoj Italiji stane na kraj anarhiji, što je ondje zavladao, te uvede red i mir. (ibid. br. 544.)

⁴² Theiner, Mon. Hung. br. 382.

Eugenova briga za Bosnu.

G. 1444. ne bijaše među živima Tvrtka II. bosanskog kralja. Naslijedio ga je Stjepan Toma (1444.-61.), nezakoniti sin kralja Ostoje, i čovjek, koji je dosada živio negdje u zabit. Da se osigura od protivnika, povjerio se Ivanu Hunjadiju, slavnom spasitelju kršćanstva od Turaka; sam priznaje, da ga je Vladislav postavio za kralja po savjetu Hunjadija. Stoga obećaje Ivanu u znak zahvalnosti godišnjih 3000 dukata.⁴³

Kad je Stjepan Vukčić 1435. u Humu naslijedio strica Sandalja Hranića, opremio je poslanstvo papi u Rim moleći ga, da mu pošalje jednog biskupa, koji bi primio njega i ostale podanike u kat. Crkvu. Vidimo to iz pisma Nikole V. od 1. II. 1443.,⁴⁴ a potvrđuje to i ljetopis Dubrovčanina Rastića. Tom je zgodom poslao Eugen IV. biskupa Tomu, ali Toma nije mogao ništa postići kod humskoga gospodara.⁴⁵ Ječva da je njegova molba bila iskrena.

Papa Eugen IV. nastoji, da jugoslavenska plemena izmiri s katoličkom Crkvom i priljubi zapadu. Svrha mu bijaše, da njih, koje su sa zapadom vezale iste potrebe i koristi, sjedini ista vjera. a time bi stvorio nepredobivi bedem proti najezdi Islama. Stoga je papa obasuo pomenutog poslanika biskupa Tomu velikim ovlastima.⁴⁶ Što ovaj, premda okretan i revan muž, nije uspio, da predobije Stj. Vukčića za katoličku vjeru, ne treba se čuditi. Bio je Stjepan pravi tip trulih balkanskih naroda: lukav i prevrtljiv, brutalan i kukavica, ljubitelj vina i žena, nevjerovatno bezobziran u izboru sredstava, premda dobar poznavalac političke situacije, po imenu pataren, ali bez vjerskog uvjerenja.⁴⁷

Papinski je legat iz Huma pošao u Bosnu, ali i ovdje nije bio sretnije ruke, jer ga državna vlast nije mogla pomagati. On se morao zadovoljiti tihim radom, da bi se uspostavila kršćanska stega i da propovijeda katoličku vjeru.⁴⁸ U tom su ga poslu izdašno potpomagali bosanski Franjevci.

Istom, kad je zasjeo na bosansko rjestolje Stjepan Toma, uspjelo je papinu poslaniku, da kralja predobije za katoličku vjeru. »Ali to se dogodi nakon dugog i mnogog raspravljanja«, piše papa ugarskim biskupima i velikašima 30. srpnja 1446. Radi toga velikog događaja sveti se Otac silno radovao s kardinalima i s drugim odličnicima, što su dolazili u Rim. Tako već 3. rujna 1444. javlja papa radosno župniku u Glasneku u Prusiji, da se »kralj Bosne povratio dobrim plodovima katol. crkve.«⁴⁹

Zato najprije hvali Bogu; zatim nalaže rečenoj gospodi i narodu ugarskom, neka idu kralju Tomi i njegovim katoličkim podanicima na ruku. Neka ga drage volje pomažu osobito, ako ih

⁴³ Klaić, Pov. Bosne, 285. anal. 1449. n. 9.

⁴⁵ Batinić, u nav. dj. I., 93.

⁴⁶ Farlatti, u nav. dj. IV., 257.

⁴⁴ Rad VIII., 145, Bilj. 4; Raynaldi

⁴⁵ Rad VIII., ibidem.

⁴⁷ Jireček, u nav. dj. II., 172.

bude za to molio, da bi se kralj i narod radovali, što su zajedno s Ugrima kršćani. Kao izraz velike radosti ponudi Tomi kraljevsku krunu, i da bi se u Bosni osnovale mjesto jedne, dvije ili više biskupija. Kralj se nije usudio da primi krunu, da ne bi protiv sebe razdražio Turaka, a niti novih biskupija, da ne ogorči inovjernih podanika, koji su u njegovoj državi bili u većini.⁵⁰

Toma je molio od pape dvije milosti. Prva bijaše, da bi izbrisao ljagu njegova nezakonita poteka, a druga, da bi se rastao sa ženom, koja bijaše riska roda, i toga radi neugledna među velikašima, pa je uopće nijesu htjeli priznati kraljicom. Papa mu rado udijeli apostolskom vlašću 29. V. 1445. sva prava zakonite djece i potvrdi njegovo vladarsko dostojanstvo. Hvali njegove kreposti, osobito što se sačuvao »čist od lisičje lukavosti i otrovnih zavaranja heretika; što kraljevskom desnicom brani papu i pravu vjeru od vučjeg bijesa heretika i skizmatika i nastoji, da ih istrijebi iz svoje zemlje.«⁵¹ Uslišao mu je i drugu molbu da se kralj ukloni sablaznima i bunama.⁵² To je mogao učiniti jedno radi toga, što je toj ženidbi manjkao bitni uvjet da bude zakonita, jer patareni nijesu poznavali nerazrješive ženidbe, a drugo radi toga, što je ta ženidba bila sklopljena, dok je Toma bio nekršten, to jest poganin, a po nauci katoličke crkve može papa poslije krštenja takovu ženidbu razriješiti.

Kralj se nato oženio s Katarinom, kćerju hercega Stj. Vukčiča, koja također prijede na kat. vjeru.⁵³ A jer je i kraljev brat Radivoj bio gorljiv katolik,⁵⁴ to je cijela obitelj bila u duhovnoj zajednici sa nasljednicima sv. Petra. Ona je tečajem narednih godina podala toliko dokaza svoje odanosti katoličkoj vjeri, te odsele može katolik »s ponosom i milinjem listati bosansku povijest, punu najiskrenijega mišljenja i djelovanja kralja Tome za sve, što je smjeralo na napredak kat. Crkve.«⁵⁵

Franjevci su uz ovakovu pomoć pregnuli svim žarom, da Bosni vrate njezin stari katolički značaj. Sv. je Stolica upravo materinskom brigom pratila sve političke i crkvene osnove Tomaševe.⁵⁶ Dakako, da su se i mnoga vlastela povela za kraljem. Među prvima bijaše Petar Vojsalić, gospodar Donjih Krajeva, čiji su predi sagradili i darovali Franjevcima više kuća na svom zemljištu.⁵⁷ Radi njegovih zasluga za kat. vjeru uzeo je njega i njegove zemlje biskup Toma pod zaštitu sv. rimske Crkve. To je potvrdio Eugen IV. 29. V. 1445. i naredio svima poslanicima apostolske Stolice, da mu ne čine nepravda, a u nevolji da mu priteku u pomoć.⁵⁸ 3. VII. 1446. opet je papa počastio Franjevce izvanrednim ovlasticama radi njihove velike djelatnosti u ovim zemljama,⁵⁹ a 23. I.

⁵⁰ Asseman, *Kalendarium Ecclesiae V.*, 81.

⁵¹ Pray, *Annales Hungariae III.*, 275.; Rad VIII., 149.

⁵² Theiner, *Mon. Slav. merid. br. 555.* ⁵³ *ibid.* br. 556.

⁵⁴ Theiner, *Mon. Hung. br. 427.* ⁵⁵ *Idem*, *Mon. Slav. merid. br. 608.*

⁵⁶ Batinić, u nav. dj. I., 98. ⁵⁷ Batinić, *ib.* —

⁵⁸ Theiner, *Mon. Hung. br. 384.* — ⁵⁹ *Idem*, *Mon. Slav. merid. br. 557.*

⁶⁰ *ib.* br. 563.

1445. veli o njima, da su se učinili »bedemom za kuću Gospodnju i proširenje prave vjere« protiv heretičkom praznovjerju.⁶⁰ Službu inkvizitora protiv hereticima osobito protiv husitima i raspuštenim svećenicima u hrvatsko-ugarskim zemljama povjerio je Eugen IV. snova 3. VII. 1446. bosanskom vikaru Fabijanu i njegovim nasljednicima.⁶¹ Revnost Franjevacâ u Bosni išla je tako daleko, da su samome kralju uskratili sv. Pričest, što nije htio prekinuti s patarenima pa je čak i njihovim poglavcima iskazivao veliko štovanje. Kralj je Toma uistinu pokazao plemenito srce ne dajući se time smesti. On o svemu tome obavijesti papu i uvjerava ga, kako je od djetinjstva uzgojen u kat. vjeri,⁶² a s krivovjercima da se ne može raskrstiti, jer su oni u njegovom kraljevstvu u velikoj većini. Moli papu, da mu ipak bude slobodno primiti sv. sakramente.

Eugen je to uvažio i pisao svome legatu Tomi, ako je tako, kako kralj veli, neka mu ispuni želju.⁶³ Papa uzima u obzir mjesne okolnosti, ali ne će, da bi kralj zapao u vjerski indiferentizam. Stoga nalaže legatu, neka uputi kralja, kako je patarenstvo vrlo štetno po kršćanstvo, te ga treba svakako iskorijeniti, čim to bude moguće. U istom pismu veli papa, da su Franjevci »jedini kat. svećenici u Bosni.«⁶⁴

Eugen je nakon ovoga pisma bio povoljno izviješten o vjeri kralja Tome i preporučio ga Ugrima 1446., kako smo gore vidjeli. Nadao se, da će ga Toma poslušati i silom ustati protiv patarenima, a u tome slučaju mu je bila potrebna pomoć hrv.-ugarskoga kralja.⁶⁵ Nakon spomenute nesuglasice s Franjevcima kralj se još više s njima prijatelji. Na njegovu molbu dopustio mu sv. Otac 18. lipnja 1447., da može dvojicu između njih uzeti sebi i kraljici za kapelane, te se njima služiti u raznim poslanstvima i bez pitanja njihovih starješina.⁶⁶ Ovi su jamačno blagotvorno utjecali na dvor, te je ovaj sve veću ljubav iskazivao kat. Crkvi, osobito gradeći na raznim mjestima katoličke hramove.

Eugen IV. i dubrovačka republika.

Otkako je procvatala mala, ali slavna dubrovačka republika, postojalo je živo općenje između nje i rimskih papa. Pogotovu se to razvilo za Eugena IV. Sačuvalo nam se njegovo pismo od 17. prosinca 1443. U njemu hvale Dubrovčanima, što su mu poslanika tako lijepo dočekali i dojavili mu pobjedu kralja Ladislava nad Turcima. »I ja sam.« piše Eugen, »opremio protiv njima prošloga ljeta brodovlje, kako sam to već odavno želio; te bez prestanka

⁶⁰ Batinić, u nav. dj. 99. bilj.

⁶¹ Theiner, Mon. Slav. merid. br. 564.

⁶² To ne može biti, jer je Toma, prije nego je postao kraljem, zacijelo bio pataren. Vidi Rački, na nav. mj.

⁶³ Farlatti, u nav. dj. IV., 257.—8.; Rad VIII., 149.

⁶⁴ ib.

⁶⁵ Rad VIII., 154.

⁶⁶ Theiner, Mon. Hung. br. 391.

radim, ne bih li sklonio vladare na sv. rat. U tu ću svrhu dati novca, koliko budem mogao. Nadam se, da će pripomoći i ostale kršćanske vlasti.« Od Dubrovnika traži on, neka opremi tri galije na papin trošak. Ako li ustreba, platit će trošak i za druge dvije.⁶⁷ To nam svjedoči o velikoj njegovoj požrtvovnosti, jer znamo, kako je Eugen imao velikih neprilika kod kuće, te je na pr. g. 1439. morao pod tučom kamenja, kojom ga razdražena svjetina obasula, pobjeći iz Rima.⁶⁸

Dubrovnik je sa svoje strane ponudio sv. Ocu 10. veljače g. 1444. 2 lađe na vlastiti trošak; a za naredno ljeto obeća 12 lađa, ako i drugi knezovi priskoče u pomoć. Više ne mogu, jer im gusari gotovo dnevice nanose štetu. Skrši li se turski bijes, papu će, vele, Dubrovčani zapasti vječna slava, jer je on počeo i dovršio to djelo. Mole ga, da bi pisao aragonskome kralju, nek zabrani svojim podanicima uznemirivati i plijeniti dubrovačke trgovce.⁶⁹

Zaključne pripomene.

Još iz posljednje godine vladanja Eugena IV. imamo lijep dokaz, kako je on očinskom brigom promicao sve, što služi duhovnom unapređenju hrvatskoga naroda. Da bi katolici u Bosni reвно polazili hramove Gospodnje, te u njima tražili utjehu i lijek svojim ranama, da bi se ovi hramovi držali u dobrom stanju i do lično ukrašavali, podjeljuje sv. Otac g. 1446. znatne oproste od dužne crkvene pokore svake godine onima, koji uz neke molitve pruže pomoć za njihov popravak i ures.⁷⁰ Ovom brigom još više odskaače ljubav pape, ako se sjetimo, da su namjesnici Kristovi u to doba mnogo teže i rjeđe dijelili oprostena nego u novije vrijeme. Osvrnemo li se na brižnu skrb i mnoga djela, što ih je ovaj papa poduzeo na korist Jugoslavena, a napose Hrvata-katolika, valja nam priznati, da je imao najplemenitije nakane s našim narodom te da je ustrajno i nesebično radio, kako bi ga usrećio sredstvima, što ih sa sobom donosi kršćanska kultura i vjera. Uz Ivana VIII i Grgura VII. nijedan predašnji papa, koliko nam je povijest sačuvala, nije toliko učinio za dobro hrvatskoga naroda i južnih Slavena uopće, koliko Eugen IV. Za svoje vlade imao je ljutih političkih protivnika, ali je ipak u kritičnom vremenu sačuvarao moralnu moć, što papi pripada kao glavi kršćanstva; a uzmaknuti su morali oni, što su htjeli iz pape načiniti dužda-predsjednika kršć. republike. Umro je Eugen IV. 23. veljače g. 1447.

N. Maslač D. I.

⁶⁷ Gelčich-Thalloy, *Diplomatarium ragusinum* br. 268.

⁶⁸ Pastor, u nav. dj. I., 239.

⁶⁹ Gelčich-Thalloy, u nav. dj. br. 270.

⁷⁰ Fermedžin, u nav. dj. br. 853.